

KRITIKA HELYETT – FÉLREISMERTETÉS

Az *Irodalomtörténet* 1971. évi 3. számában Stenczer Ferenc kritikai ismertetést szándékozott írni *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* c. dokumentumgyűjteményről, de végül is tévedésekkel zsúfolt félreismertetés lett belőle, mint azt az alábbi konkrét példák kétségtelenül tanúsítják. Hangsúlyozom, nem a dokumentumgyűjtemény megalapozatlan lebecsüléséről kívánok vitatkozni, mert mint mindenkinek, a köteteket összeállító munkaközösségnek is számolnia kellett és kell azzal, hogy a közreadott munkákat bírálat érheti – alapos elemző vagy felszínese egyaránt.

Itt tehát csak néhány olyan téves ténybeli megállapításra, „helyesbített” adat-helyreigazításra térek ki, amelyeket Stenczer Ferenc magabiztosan lerögzít vagy felsorol, s amelyek – ha „visszaigazítás” nélkül maradnának – félrevezetnék az *Irodalomtörténet* olvasóit.

A dokumentumgyűjtemény *céljaira, szemléletére és tartalmára* vonatkozó észrevételekkel kapcsolatban meg kell állapítani a következőket:

Nem lett volna szükség arra, hogy a cikk szerzője a második kötetből „alapos elolvasás után” önmaga és önkényesen fejtse meg, hogy „kinek szól ez a kötet”, s saját erőből arra a következtetésre jusson: mindenkinek, vagyis senkinek. Az első kötetben közölt *Előszó* világosan felsorolja (5–6.), hogy a dokumentumgyűjtemény „könyvtárosok, bibliográfusok, dokumentálók, szerkesztők és lektorok, könyvművészek, nyomda- és papíripari dolgozók, a könyv- és lapterjesztés munkatársai”, továbbá könyvgyűjtők, végül más társadalomtudományok olyan szakemberei számára készült, akik az írásbeli közlés és olvasás társadalmi szerepe és hatása iránt érdeklődnek. Nincs tehát kettősség a célokban. A szerkesztés az ő igényeikkel számolt, a szemelvényeket, jegyzeteket és a bevezető tanulmányokat, sőt a bibliográfiai válogatást is elsősorban ezek szerint igyekezett összeállítani.

Ez az elgondolás helyesnek is bizonyult. Az írásbeli közlés rendszerének dolgozói, valamint a könyvek gyűjtői, sőt az olvasásszociológia szakemberei mindkét kötetet kedvezően fogadták. A kiadvány

körükben keresetté vált és hamar elkelt. A szakterület irányító szerve: a Kiadói Főigazgatóság pedig – mint szemléletében, tartalmában és színvonalában úttörő kiadványt – mindegyik kötetet nívódíjjal tüntette ki.

Téves az a „felismerés” is, hogy az egyes korszakok dokumentumanyaga valamely kívülről bevitt, vagy éppen beerőltetett „prekonceptió” alapján állt volna össze. Ellenkezőleg az egyes korszakok szemelvényeit úgyszólván valamennyi korabeli dokumentum ismeretében válogattuk és állítottuk össze. Arra törekedtünk, hogy a szemelvények tárgyuknál és tartalmuknál fogva, valamint szemléletükkel és színvonalukkal is lehetőség szerint híven tükrözzék az írásbeli közlési rendszer különböző területeinek egykorú állapotát. Mindezt részletesen elmondja és indokolja a kiadvány első kötetében közölt *Előszó* (5–14.).

Téves az a megállapítás is, hogy az egyes korszakokról összefoglaló tájékoztatást nyújtó bevezető tanulmányokat „hagyományos” „történelmi és társadalmi tabló” nyitja meg. Ugyancsak az első kötet előszava (5–6.) és bevezető tanulmánya (15–38.) részletesen kifejti, hogy vizsgálódásaink során az írást és olvasást a valóságnak megfelelően s korszerűen a társadalmi kommunikáció egyik módjának, a könyvet, könyvtárat, bibliográfiát és dokumentációt pedig e közlésmódon alapuló közlésrendszer viszonylag önálló, de szorosan összekapcsolódó részeinek kellett felfognunk, s e felismerésből szükségképpen következett, hogy nem lehetett mellőzni annak a társadalomnak a politikai, gazdasági, technikai és kulturális viszonyait, amelyek az írásbeli közlés egykorú módját és rendszerét: az akkori könyvkiadást, könyvművészetet és könyvterjesztést, valamint a könyvtárt, a bibliográfiát és dokumentációt kialakították és ezeknek a termékeknek, ill. intézményeknek a felhasználását lehetővé, ill. szükségessé tették.

A „Társadalmi, művelődési viszonyok, olvasóközönség” c. fejezet tehát seholsem hagyományos tabló vagy betét, hanem a bevezető tanulmány szerves része, amely, ha tömören is, de korszerű szemlélettel igyekszik körvonalazni az egykorú írás- és olvasási, könyv- és könyvtári kultúra társadalmi alapját: a létrehozóját és felhasználóját. Ezek nélkül a termékek, ill. intézmények és hatásuk: a kiadványok valamint a kiadás és terjesztés, a könyvtárak és a tudományos tájékoztatás eszközei s az ebből adódó fejlődés nem is lenne érthető és értékelhető valóságos összefüggésükben, szerepüknek és jelentőségüknek megfelelően. Egyébként ezeket az összefüggéseket fejezi ki a mű címe is, jelezve, hogy a könyvet és könyvtárat nem a korábbi pozitívista szemlélet szerint önmagában, hanem a társadalom életében betöltött szerepének, valamint az e területeken dolgozó szakemberek: kiadók, nyomdászok, kereskedők, könyvtárosok, bibliográfusok,

dokumentálók viszonyai, munkálkodásuk feltételeinek és értékeinek megfelelően próbálja vizsgálgódás alá vonni.

A kötet *adataival*, főként a szemelvényekhez tartozó *jegyzetekkel* kapcsolatos kifogásokat illetően a következő megjegyzéseket, ill. fontosabb „visszaigazításokat” kell tenni:

1. Mindenekelőtt tárgyilagosan el kell ismerni, hogy a kifogások egy része sajnálatosképpen helytálló: a hibás adatok néhányja vagy már a kéziratban benne maradt, vagy pedig a többszöri rövidítés során keletkezett. Más részük a szedés, korrektúra és tördelés folyamán állott elő. Sajnos, így adódott a legkomolyabb hiba: a Thaly Kálmánról, ill. Tóth Kálmánról szóló jegyzetek szövegének összekeveredése is.

2. A „helyesbítések” más része azonban téves, s a javasolt „kiigazításokat” vissza kell igazítani, nehogy ezekre bárki is rábízza magát és továbbterjedjenek. Ezek között a legfontosabbak a következők:

a) Toldy Ferencsel kapcsolatban pl. „elévült adatnak” minősíti, hogy 1843-ban lett volna az Egyetemi Könyvtár vezetője, s ezt 1846-ra „helyesbíti” – helytelenül. Kétségtelenné teszi ezt az egykorú *Jelenkor* c. hírlap híradása, amely az 1843. 27. számában azt írja: „Fejér György prépost kanonok és kir. tan. a m. kir. egyetemi könyvtár igazgatóját végképp felmentvén, helytartó igazgatóvá Schedel Ferenc m. akad. titoknokot nevezte ki őfelsége.” Szinyeyi szerint Toldy „1843. az egyetemi könyvtár ideiglenes, 1844. végleges igazgatója lett”. Csanak Dóra irattári adatok alapján közli a pontos keletet is: 1843. április 9. (*Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. M. Kszlc. 1959. 65.) Így tudja ezt az *Irodalmi Lexikon* kivételével minden más forrás. Az adat tehát nem évült el. Mindössze a bíráló és fő forrása tévedett, mert valóban „kritika nélkül” vette át az „újabb”, de téves adatot.

b) Teljesen érthetetlen a Toldy akadémiai tagságával kapcsolatos kifogása és állítása mondván: Toldy „nemcsak levelező tagja volt (1860-tól) az Akadémiának, hanem 1864-től rendes tagja is”: A valóságban ugyanis Toldyt az Akadémia első nagygyűlésén 1830-ban taggá választották, s ezt írja a kötet róla szóló jegyzete is (55.).

c) Kevesli, amit a kötet Vadnai Károlyról írt s kiegészíti, de hibás, egymásnak ellentmondó adatokkal. Egyik mondatában Vadnai a *Fővárosi Lapokat* Tóth Kálmánnal 1864-ben alapította, s a lap szerkesztését 1867-től vette át. A másik mondatában viszont Vadnai – ugyancsak a fő forrása: az *Irodalmi Lexikon* téves adata alapján – a *Fővárosi Lapokat* 1884–1892 között szerkesztette. A valóságban Vadnai Tóth Kálmánnal együtt alapította és szerkesztette a *Fővárosi Lapokat* (1864–1867), 1867–1892 között pedig szerkesztője volt a lapnak.

d) Több esetben is hiányolja, hogy a jegyzetek nem térnek ki bővebben egyes szerkesztők, újságírók irodalmi munkásságára, s elsősorban a könyv-, sajtó-, ill. könyvtörténeti vonatkozásokra utalnak. Ez a felfogás és eljárás felel meg a kiadvány célkitűzéseinek. Különben is a jelentős, ismert írók munkásságát felesleges lett volna általában felsorolni, azt nem innen ismerik meg az olvasók. Még feleslegesebb lett volna az olyan kevésbé jelentős szerzők irodalmi tevékenységét említeni, mint pl. Pompéry János, akiről *A Magyar Irodalom Története* (4. kötet 31.) azt írja, hogy „harmadrangú novellistaként Ervin néven ismeretes”.

e) Csak a minden áron való hibakeresés emelhet kifogást az ellen, hogy a korszakok bevezető tanulmányainak megírása során nem csak az egykorú dokumentumokat, hanem az újabb feldolgozásokat is felhasználtuk: a dualizmus könyvtörténetéhez pl. Elek Artur, Szabó László, Révay József és Schöpflin Aladár és mások egykorú írásai mellett, többek közt Bánáti Ágnes és Sándor Dénes: *A százszentendős Athenaeum* (1968) c. könyvét is figyelembe vettük. Ha nem így lett volna, azt kellene hibának tekinteni.

Talán nem szükséges a helyesbítéseket tovább folytatni. Egyrészt, mert a kisebb tévedések a szövegből is felismerhetők (pl. mikor összetéveszti a biográfiai adatokat a bibliográfiai adatokkal), másrészt, mert onnyiből is kitűnik a bíráló eljárásának felületessége.

Végül nem kívánom viszonzni a bíráló fölényeskedő, öntelt magabiztosságából fakadó „értékeléseit” és gátlástalan minősítő jelzőit. De egy fontos tanulságot mégis le kell vonni: nem ajánlatos ítéletet mondani és helyesbítésekre vállalkozni, ha a bíráló az előzményeknek nem néz utána, a szakterületet kellően nem ismeri, és nem veszi a fáradságot, hogy a „feltevéseit” s „kiigazításait” ellenőrizze.

KOVÁCS MÁTÉ

KASSÁK ADY-TANULMÁNYÁRÓL

Az *Irodalomtörténet* 1972/1. számában Vezér Erzsébet közölte Kassák Lajos ismeretlen Ady-tanulmányát. Mindjárt a bevezető sorokban megállapítja: „Hogy milyen alkalomból készült, arról özvegye sem tud közelebbit. . .” Ehhez a problémához szeretnék néhány gondolattal hozzájárulni.

Kassák Lajos az említett Ady-tanulmányt a Magyarországi Szociáldemokrata Párt elméleti folyóiratában, a *Szocializmusban* közölte.¹ Első tanulmánya volt annak a tervezett sorozatnak, mely „Kortársaim az irodalomban” címmel folytatásokban jelent meg az említett folyóiratban. Ezt megelőzőleg — mintegy bevezetesként — általános igényű irodalomesztétikai eszmefuttatást írt az irodalom világról.² Ebben maga az író vallott a könyvekről, a művészetéről és a kortárs művészekről. Nem egyedülálló, de értékes vállalkozás, megtette ezt már Ady, Kosztolányi, József Attila és Weöres Sándor is. Az elméleti fejtegetések után Kassák így összegezi szándékát: „A továbbiakban néhány szót azokról az írókról, akikkel kortársi és szomszédi közelségben élek, s akiknek a könyvei néha fénycsóvét gyújtottak előttem reménytelennek tűnő napjaimban.”³

A közölt Ady-tanulmány vallomás arról, mit jelentett számára a költői életrészt. Az *Irodalomtörténetben* közölt szöveg teljesen azonos a *Szocializmusban* közölt szöveggel.

LÁSZLÓ JÓZSEF

¹ Szocializmus, 1938/11. sz. 506–14.

² Szocializmus, 1938/9–10. sz. 430.

³ Uo. 434.